

การเปรียบเทียบวัฒนธรรมและภูมิปัญญาการใช้ใบเตยระหว่างพื้นที่โพลินีเซียในฮาวาย กับประเทศไทยในแถบชายฝั่งทะเลอันดามัน

A Comparison of Culture and Wisdom of Using Pandanus Leaves Among Polynesia, Hawaii and the Andaman Coast of Thailand

สรารุณ กลิ่นสุวรรณ^{1*} และ ภูวนาท รัตนรังสิกุล¹
Saravudh Klinsuwan^{1*} and Phuvanart Rattnarungsikul¹

¹สาขาวิชาศิลปะการออกแบบเชิงวัฒนธรรม คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

¹Culture-Based Design Arts Program, Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University

*Corresponding Author, E-mail: vudhsara@gmail.com

Article Info

- Received: February 18, 2021
- Revised: April 11, 2022
- Accepted: May 10, 2022
- Available Online: July 12, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบวัฒนธรรม และภูมิปัญญาการใช้ใบเตยระหว่างพื้นที่โพลินีเซียในรัฐฮาวายกับประเทศไทยในแถบชายฝั่งทะเลอันดามัน โดยใช้วิธีการวิจัยจากการทบทวนเอกสาร รวมทั้งการสัมภาษณ์กลุ่มเฉพาะในพื้นที่ฝั่งอันดามัน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ผลการศึกษาสรุปเป็น 3 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านพฤกษศาสตร์พันธุ์ ต้นเตยประเภทใบมีหนามเติบโตในแถบชายฝั่งในฮาวายมีสายพันธุ์หลักคือ Pandanus Tectorius ในไทยมีสายพันธุ์ Pandanus Odorifer บ้างก็เรียก Pandanus Odoratissimus ใบมีลักษณะเหนียวมันวาว เมื่อแปรรูปเป็นเส้นตอกสำหรับหัตถกรรมมีคุณสมบัติยืดหยุ่น เหนียว ทนแดด ไม่ขึ้นรา ซึ่งทั้ง 2 พื้นที่ต่างก็มีการนำใบเตยมาใช้งานเพื่อการดำรงชีวิต 2) ด้านสังคมและวัฒนธรรม แม้ว่าในฮาวายมีการใช้ใบเตยมาทั้งในเชิงสถาปัตยกรรมท้องถิ่น การทำใบเรือ แต่สิ่งที่เหมือนกันทั้ง 2 พื้นที่ คือ การผลิตเป็นของใช้ในชีวิตประจำวัน และในพิธีกรรมต่าง ๆ อีกทั้งการใช้เป็นสิ่งแลกเปลี่ยนเชิงวัฒนธรรมแทนเงินตรา สืบทอดภูมิปัญญาโดยการเรียนรู้จากครอบครัวและครูผู้สอน ถึงแม้ปัจจุบันจะได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและเศรษฐกิจ แต่ทั้งสองพื้นที่ก็ต่อยอดภูมิปัญญาเป็นผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ และ 3) ด้านสิ่งแวดล้อม แถบอันดามันมีภูมิปัญญาการตัดต้นเตยโดยรักษาต้นเตยให้สามารถใช้ในลักษณะหมุนเวียน การคุกคามของแมลงที่ส่งผลต่อต้นเตยซึ่งมีผลกระทบต่อช่างสานในฮาวาย การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อการเกษตรในแถบอันดามันทำให้เกิดการส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ผืนป่าชายฝั่งซึ่งยังประโยชน์ต่อการสืบทอดวัฒนธรรมเตยให้อยู่คู่กับชุมชนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ใบเตย, ภูมิปัญญา, วัฒนธรรม, อันดามัน, ฮาวาย

Abstract

The purposes of this study are to study and to compare cultures and the wisdom of using pandanus leaves in Polynesia, Hawaii and on the Andaman coast of Thailand. Research methods are based on the review of relevant documents, interviews with relevant groups (within the Andaman region), and content analysis of data. The results of the study can be summarized into 3 aspects. 1) Ethnobotany: Pandanus grow on the coast. The main species in Hawaii is *Pandanus Tectorius*, while the main type in Thailand is *Pandanus Odorifer*-which is synonymous with *Pandanus Odoratissimus*. Pandanus leaves are tough and glossy. When processed into strips for handicrafts, its properties include flexibility, durability, sun resistance and mold resistance. Locals in both regions have used pandanus leaves in daily life. 2) Social and Cultural Aspects: Although pandanus leaves are used to build vernacular architectures and to make sails in Hawaii, the locals in both areas have used the leaves to make daily-life handicrafts and ceremonial objects. Additionally, these handicrafts are used as cultural exchange instead of money. The wisdom has been passed through families and teachers. Despite social and economic changes nowadays, people in both regions have developed traditional insight to create commercial products. And 3) The Environmental aspect: In the Andaman region, the locals possess the knowledge of cutting pandanus trees while still preserving them to be reused. The insect threats affecting artisans in Hawaii and the forest encroachment for agricultural land in the Andaman region have caused both communities to conserve coastal forests which benefits them from sustaining traditional pandanus use.

Keywords: Andaman, Culture, Hawaii, Pandanus Leaf, Wisdom

บทนำ

วัฒนธรรมสร้างความเจริญให้แก่มนุษย์มาอย่างยาวนาน วัฒนธรรมจึงหมายถึงสิ่งที่ทำความเจริญให้แก่หมู่คณะ (The Royal Institute, 1999) ทุกชนชาติในโลกต่างมีวัฒนธรรมที่เป็นของตนเอง มรดกทางวัฒนธรรมจึงถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ดำรงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์และมีคุณค่าในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงออกถึงรากฐานและความเป็นมาของชาติบ้านเมือง ซึ่งคนในชาติควรที่จะช่วยกันดูแลรักษาเพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์และให้ผู้คนในโลกได้ชื่นชม (Bunnag, 2013) ปัจจุบันประชาคมระหว่างประเทศยอมรับว่าวัฒนธรรมเป็น “ตัวขับเคลื่อนและตัวกระตุ้นการพัฒนา” และมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและการรวมตัวกันทางสังคม (Bhattacharya, 2014) ขณะเดียวกันภูมิปัญญาหมายถึง พื้นความรู้ความสามารถ (The Royal Institute, 1999) หลายประเทศทั่วโลกนำภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่าง ๆ ที่สืบทอดต่อกันมาใช้ในการขับเคลื่อนวัฒนธรรมและต่อยอดในการพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจของประเทศ ไทยเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมประเทศหนึ่ง ผู้คนในแต่ละภูมิภาคจึงมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันออกไป และนำภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษมาใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ (Masjaras, 2000) ฮาวายซึ่งเป็นรัฐหนึ่งของสหรัฐอเมริกาที่เช่นเดียวกัน ชาวฮาวายพื้นเมืองเดินทางโดยล่องเรือไปยังหมู่เกาะฮาวายเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย และได้สร้างความเจริญรุ่งเรืองโดยสืบสานขนบธรรมเนียมประเพณีทางวัฒนธรรมที่ชาวฮาวายโบราณนำติดตัวไปด้วย อีกทั้งยังได้สร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ เรื่อยมา (Hawaii Tourism Authority, 2022) วัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญาจึงเป็นสิ่งสะท้อนถึงความสามารถของผู้คนในท้องถิ่นอันเกิดจากการสั่งสมสติปัญญาความรู้ที่หลากหลาย และการปรับตัวผสมผสานให้เกิดความกลมกลืนกับธรรมชาติ (Department of Cultural Promotion, 2016)

ภูมิปัญญาซึ่งเปรียบเสมือนองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่สืบทอดต่อกันมาหลาย ๆ อย่าง ในโลกนี้ส่วนใหญ่มีการนำพืชและส่วนต่าง ๆ ของพืชในท้องถิ่นนั้น ๆ มาใช้ประโยชน์จนเกิดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ผู้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้ต่อยอดภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านรูปแบบวัฒนธรรมในการใช้ในวิถีชีวิต การปฏิสัมพันธ์ในเชิงสังคมผ่านประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ จนสามารถสร้างให้เกิดวัฒนธรรมเป็นของตนเอง การใช้พืชสกุลเดียวกัน เช่นเดียวกัน พืชสกุลเตยประเภทสายพันธุ์ที่ใบมีหนามเป็นวัสดุสำคัญที่ทำให้เกิดภูมิปัญญาต่าง ๆ สำหรับใช้ในการดำรงชีวิตและมีบทบาทสำคัญในการสร้างวัฒนธรรมในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วโลกมาอย่างยาวนานนับพันปี โดยเฉพาะภูมิภาคที่มีภูมิประเทศติดชายฝั่งทะเลในแถบมหาสมุทรแปซิฟิก อาทิ พื้นที่แถบโพลินีเซีย¹ และพื้นที่ในแถบเอเชีย รวมถึงประเทศไทยเช่นเดียวกัน

ฮาวายเป็นรัฐหนึ่งในสหรัฐอเมริกาตั้งอยู่ในหมู่เกาะฮาวายในพื้นที่แถบโพลินีเซีย ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากต้นเตยแทบทุกส่วน เช่น รากใช้เป็นยา ลำต้นใช้เป็นโครงสร้างต่าง ๆ ผลใช้เป็นอาหาร อีกทั้งยังนำไปมาบุเป็นพรม และมุงเป็นหลังคาบ้านเรือน รวมทั้งการใช้ใบเตยทำเป็นเครื่องจักสานสำหรับใช้ประโยชน์ต่าง ๆ การนำใบมาใช้ในการทำใบเรือของเรือแคนูสำหรับเดินทางในมหาสมุทร ซึ่งชนในพื้นที่แถบโพลินีเซียมีองค์ความรู้ในการเดินทางในมหาสมุทรมาอย่างยาวนานนับพันปี ขณะเดียวกันในประเทศไทยแถบพื้นที่ฝั่งอันดามันซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีต้นเตยเจริญเติบโตได้ดี ผู้คนในแถบนี้มีวัฒนธรรมการใช้เตยมานับร้อยปี แต่นิยมนำใบมาใช้ประโยชน์มากกว่า ซึ่งมีภูมิปัญญาในการจักสานเป็นเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น เสื่อ กระเชอสำหรับใส่ข้าวเปลือก หมวกยาเส้น และเครื่องใช้อื่น ๆ เป็นต้น ซึ่งงานจักสานถือเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม Kono (2009) กล่าวว่า มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage: ICH) ของชุมชนต่าง ๆ ทั่วโลกเป็นมรดกที่ตกทอดมาหลายชั่วอายุคน อย่างไรก็ตาม ความอยู่รอดของมรดกภูมิปัญญาถูกคุกคามมากขึ้นจากความเป็นจริงของสังคมสมัยใหม่ เช่น การขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็ว การอพยพครั้งใหญ่ การเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่รุนแรง

¹ โพลินีเซีย (Polynesia) หมายถึง ภูมิภาคของมหาสมุทรแปซิฟิกตอนกลางที่มีหมู่เกาะและประเทศต่าง ๆ เช่น ฮาวาย ซามัว หมู่เกาะคุก ตองกา และตูวาลู (Cambridge Dictionary, 2022)

และโลกาภิวัตน์ ปัจจุบันวัฒนธรรมและภูมิปัญญาการใช้ใบเตยทั้งในแถบฮาวายและแถบชายฝั่งทะเลอันดามันของไทยเริ่มเปลี่ยนไป เนื่องจากวิถีชีวิตของผู้คนที่ปรับเปลี่ยนตามความเจริญก้าวหน้าของยุคสมัย ทำให้ความต้องการใช้งานสิ่งของเครื่องใช้ซึ่งผลิตจากวัสดุใหม่ที่มีราคาถูกกว่าเข้ามาแทนที่ ส่งผลให้งานหัตถกรรมจากใบเตยมีความต้องการลดลง แต่วัฒนธรรมและภูมิปัญญาการใช้ใบเตยก็ต้องการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยและยังคงมีการสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยประยุกต์ใช้วัฒนธรรม และภูมิปัญญาซึ่งถือว่าเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมมาต่อยอดในเชิงเศรษฐกิจ

การศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรม และภูมิปัญญาการใช้ใบเตยระหว่างพื้นที่โพลินีเซียในรัฐฮาวาย ภูมิประเทศมีลักษณะเป็นเกาะซึ่งตั้งอยู่ในมหาสมุทรแปซิฟิก มีสภาพภูมิอากาศแบบเขตร้อน กับประเทศไทยในแถบชายฝั่งทะเลอันดามันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดตรัง และกระบี่ ตั้งอยู่บนคาบสมุทรปลาย ภูมิประเทศเป็นพื้นที่ชายฝั่งทะเลที่เชื่อมต่อกับมหาสมุทรอินเดีย มีภูมิอากาศแบบมรสุมเมืองร้อน ซึ่งทั้ง 2 พื้นที่ที่มีความน่าสนใจหลากหลายประเด็น ไม่ว่าจะเป็นสายพันธุ์ของต้นเตยที่นำมาใช้งาน การใช้ใบเตยตั้งแต่อดีตจนสามารถก่อให้เกิดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาต่าง ๆ ซึ่งรวมไปถึงการใช้งานในชีวิตประจำวัน และพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งที่พื้นที่ทั้ง 2 แห่งนี้อยู่คนละทวีป และมีระยะทางที่ห่างกันไกลกันมากนับหมื่นกิโลเมตร แต่มีความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงในบางประการโดยสะท้อนทั้งในแง่ของความเหมือน และความแตกต่างจนสามารถสร้างวัฒนธรรมการใช้ใบเตยของตนเองแต่ละพื้นที่ได้อย่างลงตัว ซึ่งเป็นความน่าสนใจที่ก่อให้เกิดการค้นคว้าในการวิจัยในครั้งนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาการใช้ใบเตยระหว่างพื้นที่โพลินีเซียในรัฐฮาวาย สหรัฐอเมริกา กับประเทศไทยในแถบพื้นที่จังหวัดชายฝั่งทะเลอันดามัน
2. วิเคราะห์เปรียบเทียบพื้นที่ทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาการใช้ใบเตยระหว่างพื้นที่โพลินีเซียในรัฐฮาวาย สหรัฐอเมริกา กับประเทศไทยในแถบพื้นที่จังหวัดชายฝั่งทะเลอันดามันในมิติต่าง ๆ
3. สรุปผลการเปรียบเทียบพื้นที่ทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาการใช้ใบเตยระหว่างพื้นที่โพลินีเซียในรัฐฮาวาย สหรัฐอเมริกา กับประเทศไทยในแถบพื้นที่จังหวัดชายฝั่งทะเลอันดามัน ในด้านพฤกษศาสตร์พื้นถิ่น ด้านสังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งด้านสิ่งแวดล้อม

การทบทวนวรรณกรรม

พืชสกุลเตย: วัตถุดิบแห่งวัฒนธรรม และภูมิปัญญา

พืชสกุลเตย หรือ Pandanus พบได้ตั้งแต่แอฟริกาตะวันตกไปทางตะวันออกจนถึงฮาวาย (Gurmeet & Parle, 2015) มีชื่อสามัญว่า Beach Pandan, Hala, Hala Tree, Pandan, Pandanus, Pandanus Palm, Screw Pine, Tahitian Screwpine, Textile Screw-Pine, Thatch Screw-Pine, Veitch Screw-Pine (Lim, 2012) ต้นเตย (Pandanus) เป็นพืชในสกุลวงศ์ Pandanaceae ประเภทใบเลี้ยงเดี่ยวในวงศ์ Paleotropical มีจำนวนประมาณ 700 สายพันธุ์ จำแนกเป็น 5 สกุล (Callmander, Booth, Beentje, & Buerki, 2013) เตย Pandanus เป็นสกุลหนึ่งที่มีอยู่ประมาณ 450 สายพันธุ์ พบตามบริเวณชายหาดหรือป่าชายเลน ใบเตยใช้ทำเครื่องจักสานโดยเฉพาะชนพื้นเมืองในมหาสมุทรแปซิฟิก (Kubota, 2007)

ต้นเตยประเภท Pandanus Tectorius เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ลำต้นมีหลายลำ มีสีเขียวขจี มีรากอากาศที่เด่นชัด และเต็มไปด้วยหนาม (Whistler, 2000) ปัจจุบันต้นเตย Pandanus Tectorius เป็นเตยเพียงชนิดเดียวเท่านั้นที่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการในพื้นที่หมู่เกาะฮาวาย เชื่อกันว่าเป็นพืชพื้นเมืองในฮาวาย แต่อาจมีการนำมาปลูกเพิ่มเติมโดยชาวโพลินีเซียนในยุคแรก Pandanus Tectorius พบได้บนเกาะหลักทั้งหมด ยกเว้นเกาะ Kaho'olawe นอกจากนี้ยังพบบนเกาะแปซิฟิกส่วนอื่น ๆ ของโพลินีเซีย ไมโครนีเซีย² เมลานิเซีย³ และทาง

ตะวันตกไกลถึงตอนเหนือของออสเตรเลีย เติบโตในบริเวณชายฝั่งทะเลขึ้นและเนินลาดหุบเขาที่ระดับความสูง 2,000 ฟุต (Wagner, Darrel, & Sohmer, 1990) ชาวฮาวายยุคแรกใช้ต้นเตยกันอย่างกว้างขวาง มีการปลูกต้นเตยจากเมล็ดใกล้บ้านเรือน (Maui Cultural Lands, Incorporated, 2021) ใบเตยใช้มุงหลังคา ทำเสื่อ หมวก เชือก ใบเรือ ตะกร้า และผลิตภัณฑ์ที่ทำจากเส้นใยโดยเฉพาะจากใบเตยประเภท *Pandanus Tectorius* (Gurmeet & Parle, 2015) นอกจากนี้ต้นเตยยังมีความเกี่ยวข้องกับสถานที่ในภูมิประเทศ ผู้หญิงบางคนปลูกต้นเตยในบริเวณใกล้เคียงกับบ้านเรือนของตนโดยเฉพาะผู้หญิงที่มีชื่อเสียงด้านการจักสานเสื่อ (Were, 2013)

ต้นเตยประเภท *Pandanus Odoratissimus* เกิดขึ้นตามธรรมชาติบริเวณชายทะเลและใกล้ป่าชายฝั่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขยายไปทางตะวันออก ผ่านปาปัวนิวกินี และทางเหนือของออสเตรเลีย ตลอดชายหาดมหาสมุทรแปซิฟิก รวมทั้งเมลานีเซีย (หมู่เกาะโซโลมอน วานูอาตู นิวแคลิโดเนียและฟีจี) ไมโครนีเซีย (ปาเลา นอร์เทิร์นมาเรียนา กวม สหพันธรัฐไมโครนีเซีย ดินแดนมาร์แชลล์ คิริบาส ตูวาลู และนาอูรู) และโพลินีเซีย (วาลลิส ฟูนูตา โตเกเลา ซามัว อเมริกันซามัว ตองกา นีอูเอ หมู่เกาะคุก เฟรนช์โพลินีเซีย และฮาวาย) (Prajapati, Purohit, Sharmak, & Kumar, 2003) เติยประเภท *Pandanus Odorifer* อยู่ในสกุล *Pandanaceae* เป็นสายพันธุ์ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจกระจายอยู่ตามชายฝั่งตั้งแต่อินเดียและศรีลังกาไปจนถึงจินตอนใต้ผ่านประเทศในเอเชียเขตร้อน ภายใต้อชื่อเตย *Pandanus Odoratissimus* มีการนำมาใช้กันอย่างแพร่หลายในฐานะชื่อที่ได้รับการขนานนามทั่วไป แต่อย่างไรก็ตามสายพันธุ์ *Pandanus Odoratissimus* ก็เป็นชื่อที่ใช้ศัพท์ฟุ่มเฟือยและไม่ตรงหลักตามระบบนัก จึงได้มีการตรวจสอบสายพันธุ์ *Pandanus Odorifer* แล้วให้มีการกำหนดชื่อเป็นสายพันธุ์ใหม่แทน (Callmander, Gallaher, McNeill, Beentje, Nadaf, Middleton, & Buerki, 2020)

ภาพ 1 (ซ้าย) *Pandanus Tectorius* ภาพ 2 (ขวา) *Pandanus Odoratissimus*

ที่มา: *Pandanus trees and shrubs* by Selvam, V., 2007. (<http://www.fao.org/3/ai387e/AI387E08.htm>)

² ไมโครนีเซีย (Micronesia) หมายถึง หนึ่งในสามหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิก (ส่วนอื่นๆ คือ เมลานีเซีย และโพลินีเซีย) ประกอบด้วยหมู่เกาะมาเรียนา แครโรไลน์ มาร์แชลล์ เกาะคิริบาส และเกาะนาอูรู (Collins Dictionary, 2022)

³ เมลานีเซีย (Melanesia) หมายถึง หนึ่งในสามหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิก (ส่วนอื่นๆ คือ ไมโครนีเซีย และโพลินีเซีย) รวมถึงฟีจี นิวแคลิโดเนีย วานูอาตู หมู่เกาะบิสมาร์ค ลูเยียด โซโลมอน ซานตาครูซ และหมู่เกาะลอร์ดส์ ซึ่งทั้งหมดอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของออสเตรเลีย (Collins Dictionary, 2022)

โพลินีเซียน การเดินทาง และต้นเตย

ชาวโพลินีเซียนเริ่มต้นด้วยการล่องเรือแคนูกว่า 3,000 ปีก่อนไปยังหมู่เกาะที่ไม่มีผู้คนอาศัย พวกเขา นำพืช สัตว์ และภาษาที่มีต้นกำเนิดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พวกเขากลายเป็นคนเดินเรือ ซึ่งมีเพียงกลุ่มคนเล็ก ๆ ไม่กี่กลุ่มได้เดินทางไปถึง และอาศัยอยู่อย่างโดดเดี่ยวเป็นเวลาหลายศตวรรษ พวกเขาได้พัฒนาทักษะทางกายภาพและวัฒนธรรมที่โดดเด่น ซามัวและตองกาทกลายเป็นแหล่งกำเนิดของโพลินีเซีย และกว่าสองพันปีที่แล้วชาวโพลินีเซียนได้สำรวจทางตะวันออกในช่วงเวลาที่ลมพัดห่างจากตะวันออกที่พัดมาพบหมู่เกาะตาฮีเตียนและหมู่เกาะมาร์เคซัส จาก “ศูนย์กลางการแพร่กระจาย” นักสำรวจเหล่านี้ก็ออกเดินเรือไปไกลถึงเกาะฮาวายไปทางเหนือเกาะอีสเตอร์ทางตะวันออก และนิวซีแลนด์ไปทางตะวันตกเฉียงใต้ ก่อนที่ชาวยุโรปจะมีการสำรวจมหาสมุทร (Kāne, 1998) หลักฐานทางชาติพันธุ์วิทยาสะท้อนถึงความก้าวหน้าของการตั้งถิ่นฐานจากหมู่เกาะแปซิฟิกตะวันตกผ่านทางตอนกลางของโพลินีเซีย (หมู่เกาะคุก หมู่เกาะโซโซตี และฮิวา) จากนั้นไปยังฮาวาย (Kawaharada, 1999) ต้นเตยบางครั้งเรียกว่า สกรูไพน (Screw Pine) เนื่องจากมีลักษณะการเรียงของใบเหมือนลายเกลียวไปตามกิ่งก้าน (Bird, Goldsberry, & Bird, 1982) ต้นเตยเป็นต้นไม้สายพันธุ์หนึ่งที่มาพร้อมกับการเดินทางโดยเรือแคนู ซึ่งเรียกว่า “Canoe Plants” ซึ่งชาวเกาะแปซิฟิกใช้เรือแคนูอพยพข้ามมหาสมุทรงานจักสานใบเตยยังคงใช้กันอย่างแพร่หลายในภูมิภาคนี้ตั้งแต่ผลิตเป็นตะกร้าและภาชนะขนาดเล็กไปจนถึงเสื้อขนาดใหญ่ ตลอดจนใบเรือ (Herman, 2017) ภูมิปัญญาจักสานใบเตยอย่างหนึ่งที่น่าสนใจของชาวโพลินีเซียนคือการทำใบเรือด้วยเสื้อจักสานจากใบเตย (Haddon & Hornell, 1936) จะมีการพายเรือแคนูเมื่อไม่มีลมและแล่นเรือเมื่อมีใบเรือที่ทำจากใบมะพร้าวหรือใบเตย เรือเหล่านี้สามารถเดินทางได้มากพอที่จะเดินทางเป็นระยะทางกว่า 2,000 ไมล์ ตามเส้นทางในท้องทะเลที่ยาวที่สุดของโพลินีเซีย เช่น เส้นทางระหว่างฮาวายและตาฮีตี และแม้ว่าเรือแคนูแบบลำคูละมามีขีดความสามารถในการบรรทุกน้อยกว่าเรือลำกว้างของนักสำรวจชาวยุโรป แต่เรือแคนูโพลินีเซียนก็แล่นเรือได้เร็วกว่า (Kawaharada, 1999)

วัฒนธรรม และภูมิปัญญาการใช้ใบเตยในรัฐฮาวาย สหรัฐอเมริกา

ต้นเตยในภาษาฮาวาย เรียก “ฮาลา” หรือ “พูฮาลา” (Hala or Pūhala) หรือที่นักวิทยาศาสตร์รู้จักกันในชื่อ Pandanus Tectorius เป็นหนึ่งในพืชที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ทางนิเวศวิทยา และวัฒนธรรมของฮาวาย รวมทั้งภูมิภาคแปซิฟิก (Gallaher, 2014) “Lauhala” เป็นคำในภาษาฮาวาย ซึ่งมาจากรากศัพท์ “lau” ซึ่งแปลว่า “ใบไม้” และคำว่า “Hala” เป็นคำที่ใช้เรียก “ต้นเตย” หรือที่เรียกว่า Hawaiian Screwpine หรือ Pandanus Tectorius ต้นเตยหรือต้นฮาลามีใบยาวที่สามารถนำมาจักสานเป็นผืนได้ซึ่งสามารถนำไปใช้งานได้หลากหลาย ศิลปะการจักสานใบฮาลานั้นพบได้ทั่วไปในหลายวัฒนธรรมในแปซิฟิกรวมทั้งในฮาวาย นอกจากนี้ คำว่า “Lauhala” ยังหมายถึงศิลปะการจักสานใบฮาลา (The Art of Weaving Hala Leave) อีกด้วย (Frailey, 2015) การจักสานจากใบเตยแสดงถึงประเพณีการดำรงชีวิตที่เกิดขึ้นบนส่วนโค้งใหญ่ของประวัติศาสตร์การเดินทางในมหาสมุทรแปซิฟิก (Keawe, MacDowell, & Dewhurst, 2015)

ต้นเตยอาจนำไปฮาวายในฐานะเป็นพืชที่มาพร้อมกับเรือแคนู นักสำรวจชาวโพลินีเซียนในสมัยโบราณได้นำพืชที่สำคัญที่สุดจำนวนมากที่จำเป็นสำหรับการเอาชีวิตรอดร่วมกับพวกเขาในเรือแคนูในรูปแบบของเมล็ดพืชหรือต้นกล้า (Frailey, 2015) ผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานยังได้นำหมู สุนัข ไก่ และหนู มาด้วย การขนย้ายพืชและสัตว์เลี้ยงโดยเรือแคนูเดินทางแสดงให้เห็นว่าผู้ตั้งถิ่นฐานในยุคแรกวางแผนที่จะตั้งรกรากในฮาวายหลังจากค้นพบที่ตั้งถิ่นฐานแล้ว (Kawaharada, 1999) นอกจากนี้ ต้นเตยยังพบได้บนหมู่เกาะแปซิฟิกในส่วนที่เหลือของโพลินีเซียคือในไมโครนีเซียและเมลานีเซียและทางตะวันตกถึงตอนเหนือของออสเตรเลีย Pandanus Tectorius เติบโตในบริเวณชายฝั่งที่ชื้นและเนินหุบเขาที่ระดับความสูง 2,000 ฟุต (Wagner, Darrel, & Sohmer, 1990) ทุกส่วนของต้นไม้นี้ที่ได้นำมาใช้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อมรดกทางวัฒนธรรมและความอยู่รอดของผู้คนในภูมิภาคนี้ (Gallaher, 2014) เนื่องจากต้นเตยหรือฮาลาเป็นทรัพยากรที่มีค่าเช่นนี้จึงมีความเป็นไปได้ที่นักเดินทาง

ชาวโพลินีเซียนจะล่องเรือไปยังฮาวายพร้อมเมล็ดพืช แต่หลักฐานฟอสซิลผลฮาลา หรือผลเตยที่ค้นพบในกระแสลาวาอายุ 500,000 ปี บนเกาะคาไว (Kauai) ของฮาวายทำให้ยืนยันว่าพืชชนิดนี้เติบโตอยู่ที่นั่นมานานก่อนมนุษย์ทุกวันนี้นี้สายพันธุ์ที่ไม่ใช่พันธุ์พื้นเมืองบางชนิดที่ไปไม่มีหนามก็เติบโตในหมู่เกาะนี้เช่นกัน (Lo, 2010) นอกจากนี้ยังพบซากฟอสซิลที่อายุไม่ต่ำกว่า 1.2 ล้านปี แถบชายฝั่งตอนเหนือของเกาะคาไว ซึ่งสามารถบ่งชี้ได้ว่าพืชชนิดนี้ล่องไปยังฝั่งของฮาวายครั้งแรกโดยปราศจากการช่วยเหลือของมนุษย์ (Cunningham, 1994) บันทึกฟอสซิลแสดงให้เห็นว่าต้นเตยเติบโตอยู่ที่นั่นก่อนมนุษย์คนแรก (Maui Cultural Lands, Incorporated, 2021)

ขั้นตอนในการเลือกและเตรียมใบเตยสำหรับการใช้งานของชาวฮาวายต่างจากชาวเกาะแปซิฟิกอื่น ๆ ที่มีการเด็ดใบเตยในช่วงที่เป็นสีเขียว แต่ชาวฮาวายจะเก็บใบเมื่อแห้งและเป็นสีน้ำตาล โดยล้างใบในมหาสมุทรเพื่อล้างเศษซากและแมลงออกก่อน (Ching, 2019) การเลือกใบเตยที่ดีเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ (Bird, Goldsberry, & Bird, 1982) ช่างจักสานในสมัยก่อนส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง งานประเภทนี้เป็นแหล่งที่มาของการทำให้เกิดรายได้มาก ดังนั้น ผู้หญิงที่มีส่วนร่วมในงานเหล่านี้จะมีฐานะดี และได้รับการยกย่องในทักษะศิลปะประเภทนี้จึงมีประโยชน์ต่อชาวฮาวายโบราณโดยนำความนิยมที่ติดมาไว้ (Malu, 1853) มีการใช้ใบเตยมาสานเป็นเสื้อสำหรับบุผนังตามแบบดั้งเดิม หลาย ๆ ประเทศในแถบแปซิฟิกก็ใช้ใบเตยเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างของบ้านเรือน (การบุผนัง และมุงหลังคา) หลังคาที่มุงจากใบเตยจะมีความทนทานถึง 15 ปี ขณะที่หลังคาที่มุงจากใบมะพร้าวใช้ได้เพียงประมาณ 3 ปี (Little & Skolmen, 1989) ในสมัยฮาวายโบราณมีการจักสานเป็นเสื่อนอนและวางซ้อนกันจนหนาประมาณ 5-8 เซนติเมตร แล้วเย็บติดกันเหมือนที่นอนเพื่อป้องกันไม่ให้หลุดออกจากกัน (Abbott, 1992) กาบใบอ่อนของต้นที่มีเกสรตัวผู้ (ในภาษาฮาวายเรียกว่า Hinano) มีการนำมาใช้จักสานเป็นเสื้อชั้นดี และมีกลิ่นหอมซึ่งเรียกว่า “Moena Hinano” (Maui Cultural Lands, Incorporated, 2021) ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ่งของที่ทำจากใบเตยกลายเป็นที่นิยมสำหรับบุคลากรทางทหารเพื่อส่งกลับบ้านเป็นของขวัญ (Ching, 2019) ในบรรดาศิลปะการจักสานแบบโบราณทั้งหมด การจักสานใบเตยยังคงได้รับการฝึกฝนมากที่สุด ไม่เพียงเพราะศิลปะจากต้นเตยมีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยโบราณซึ่งมักใช้สานเป็นเสื้อ ตะกร้า และหมอน แต่ในช่วงปี 1930s การจักสานเป็นหนึ่งในวิถีชีวิตของครอบครัวของชาวเกาะใหญ่ซึ่งช่างสานหลายคนสานเป็นหมวก และตะกร้าเก็บกาแฟเพื่อแลกกับอาหารที่ร้านค้าในไร่ (Fullard-Leo, 2006) ชาวฮาวายมาที่ร้านค้า Kimura Shoten⁴ เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าทำมือจากใบเตย มีการแลกเปลี่ยนเสื้อ ตะกร้า และหมวกสานจากใบเตยสำหรับสินค้า เช่น อาหาร เสื้อผ้า ลูกอม รองเท้า โคมไฟ ผ้าห่ม น้ำมันก๊าด และสิ่งอื่น ๆ ที่ตอบสนองความต้องการของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ (Ching, 2019) ศิลปะการจักสานใบเตยได้รับการฟื้นฟูตลอดหลายปีที่ผ่านมา เนื่องจากงานฝีมือที่ครั้งหนึ่งเคยถูกแทนที่ด้วยผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป ศิลปะแห่งใบเตยเคยเป็นทักษะที่ทรงคุณค่าและได้รับการพัฒนาอย่างสูงจากช่างจักสานที่ความสามารถ อีกทั้งได้รับการยกย่องในทักษะของพวกเขา ครอบครัวส่วนใหญ่มีช่างจักสานหลายคนได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นโดยเด็ก ๆ จะได้เรียนรู้จากครูที่หลากหลายซึ่งจะสอนรูปแบบและเทคนิคที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว (Frailey, 2015) ดังสุภาษิตของฮาวายที่ว่า “‘ōlelo no‘eau” ซึ่งใช้กันทั่วไปในวัฒนธรรมเพื่อแสดงวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ถูกต้องจากรุ่นสู่รุ่น จากครูสู่นักเรียน และแม้กระทั่งจากภูมิปัญญาของธรรมชาติแก่ผู้ที่ต้องการแสวงหาคำตอบ (Valentine, 2017)

ผลกระทบที่ส่งผลต่อวัฒนธรรม และภูมิปัญญาการใช้ใบเตยในฮาวาย

ประเพณีการจักสานแบบโบราณจากเตย Pandanus Tectorius หรือ Hala ยังคงดำเนินต่อไปจนถึงทุกวันนี้ แต่อาจไม่จำเป็นอีกต่อไป เนื่องจากการใช้ใบเตยแบบดั้งเดิมดังเช่น เสื่อรองนอน และที่บุผนังในครัวเรือน กลายเป็น

⁴ Kimura Shoten เป็นร้านค้าจำหน่ายสินค้าทั่วไปก่อตั้งโดยครอบครัว Kimura ชาวญี่ปุ่น ในปี ค.ศ. 1914 ณ Holualoa ทางฝั่งตะวันตกของรัฐฮาวาย ปัจจุบันปรับเปลี่ยนเป็นชื่อ Kimura Lauhala ซึ่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่ผลิตจากใบเตย

สิ่งล้าสมัยและถูกแทนที่ด้วยความทันสมัยจากพรมและการฉาบผนังด้วยปูน ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมาได้มีการฟื้นตัวของ การจักสานใบเตยซึ่งเป็นงานฝีมือที่มีประโยชน์ ปัจจุบันช่างจักสานผลิตทุกอย่างตั้งแต่หมวก กระเป๋า สร้อยข้อมือ และพัด ไปจนถึงที่รองจาน ที่วางแก้ว และพรมปูพื้น (Post, Bukovics, & Wichman, 2010) นอกจากนี้ ผลกระทบ จากธรรมชาติยังส่งผลต่อพืชทางวัฒนธรรมนี้ด้วย นั่นก็คือภัยคุกคามต้นเตยจากแมลง (The Pandanus Scale Insect) ที่ส่งผลกระทบต่อต้นเตยบนเกาะเมาอี (Maui) ในช่วงปี 2542 ซึ่งแพร่กระจายไปยังแทบทุกพื้นที่ ของเกาะเมาอี ต้นเตยที่มีอายุน้อยถูกทำลายและทำให้ใบของต้นที่โตใช้ประโยชน์ต่อการจักสานไม่ได้ แม้ว่า กรมวิชาการเกษตรแห่งฮาวายค้นหาสารควบคุมทางชีวภาพที่เหมาะสมสำหรับแมลงเหล่านี้ แต่ช่างจักสานก็ได้ ดำเนินการอนุรักษ์โดยมุ่งเป้าไปที่การปกป้องต้นเตยเช่นกัน (Department of Land and Natural Resources of Hawaii, 2021) เนื่องจากมรดกทางวัฒนธรรมของฮาวายมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางธรรมชาตินี้มาก จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องเข้าใจประวัติศาสตร์ ระบบนิเวศของต้นเตย ความท้าทายที่ส่งผลกระทบต่อต้นเตย การอยู่รอดและกลยุทธ์ที่ใช้เพื่อรักษาไว้ (Gallaher, 2014)

วัฒนธรรมและภูมิปัญญาการใช้ใบเตยในประเทศไทยแถบชายฝั่งทะเลอันดามัน

ต้นเตยประเภทที่มีหนามในท้องถิ่นภาคใต้มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า Pandanus Odorifer (Forssk.) ต้นเตย ประเภท Pandanus Odorifer (Forssk.) Kuntze เป็นชื่อพ้องความหมายเช่นเดียวกับ Pandanus Odoratissimus Linn.f. (Bown, 1995) โดยทั่วไปในประเทศไทยเรียกพืชสกุลเตยว่า “เตยทะเล” และ “ลำเจียก” ซึ่งต้นเตยทะเล หรือ ต้นลำเจียกมีถิ่นกำเนิดตามชายหาดทั่วคาบสมุทรในแถบเส้นศูนย์สูตรรอบโลก โดยพบขึ้นเป็นดงอยู่ตามชายหาด ตั้งแต่หมู่เกาะของฟิลิปปินส์ ไทย เวียดนาม คาบสมุทรมลายู หมู่เกาะฮาวาย อินเดียน ออสเตรเลียโพลินีเซีย และ วานูอาตู ส่วนในประเทศไทยพบมากที่จังหวัดตรังและสตูล (Ketprasart, 2014) งานหัตถกรรมจักสานจากใบเตย ทะเลที่ทางปักษ์ใต้มักเรียกว่า “เตยปาดหนัน” หรือในบางพื้นที่เรียกว่า ลำเจียก การะเกด และเตยหนาม เป็นชื่อ ที่เพี้ยนมาจากคำ “Pandanus” ในภาษาชวา-มลายู (Phrhmtasrn, 2011) เตยปาดหนันเป็นพืชตระกูลปาล์ม เจริญเติบโตบริเวณริมหาด ชายทะเล ป่าโกงกาง ลักษณะลำต้นเป็นกอและแตกกิ่งใบยาวเป็นพุ่ม ขนาดเล็กบ้าง ใหญ่บ้าง ตามอายุและสภาพดิน (The Sustainable Arts and Crafts Institute of Thailand (Public Organization), 2018) ใบเตยปาดหนันจะมีสีเขียว ยาว มีรูปพรรณคล้ายกับใบเตยหอม ต่างกันที่ใบเตยปาดหนัน นั้นจะมีหนามริมใบทั้ง 3 ด้านคือ ด้านข้าง 2 ด้าน และตรงกลางหลัง นำมาแปรรูปเป็นดอกใช้สานเป็นภาชนะ ต่าง ๆ (Pijukkana, Ruengsombat, & Mingkwan, 2017) แต่เดิมชาวมุสลิมตามชายฝั่งทะเลของภาคใต้ส่วนใหญ่ นำใบเตยปาดหนันมาใช้จักสานภาชนะเครื่องใช้ไม้สอยมาช้านาน (Phrhmtasrn, 2011) การเลือกใบเตยสำหรับการ จักสานนั้น ควรใช้ใบเตยขนาดพอดีไม่อ่อนหรือแก่จนเกินไป (The Sustainable Arts and Crafts Institute of Thailand (Public Organization), 2018) ในกรรมวิธีการทำเส้นดอกเพื่อใช้ในการสาน นั้นมีการนำเส้นใบ จากใบพร้อมหนามออกมาได้ต้องตัดหนามออกแล้วนำไปลนไฟจนใบนิ่ม จากนั้นใช้เล็บแฉกหรือยาหัดมาดึงเส้นใบ เพื่อให้ความกว้างของเส้นมีขนาดเท่ากันแช่น้ำหมักไว้ 2 คืน ก่อนจะเอามาตากแห้งจนได้เส้นเตยปาดหนันสีขาว คล้ายงาช้าง เอามาเรียงให้เรียบเพราะใบพืชเมื่อแห้งสนิทจะห่อตัว จากนั้นนำไปสานตามลวดลายได้ทันที (Ounjat, 2019) เมื่อผ่านกระบวนการเตรียมต่าง ๆ แล้ว วัสดุเตยปาดหนันจะมีคุณสมบัติที่ยืดหยุ่นและทนทานต่อ สภาพแวดล้อมมาก จึงไม่ต้องกังวลเรื่องความชื้นหรือการขึ้นราอีกต่อไป (Kooper, 2021) เมื่อจักดอกพร้อมสานแล้ว จะมีสีขาวนวลย้อมสีได้สวยงาม และเมื่อทำการสานเป็นงานหัตถกรรมออกมาแล้วจะมีความอ่อนนุ่มไม่หยابกระด้าง เมื่อสัมผัสด้วยมือ (Phrhmtasrn, 2011)

ชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ติดชายทะเล เช่น สตูล กระบี่ และตรัง จะมีภูมิปัญญาในการจักสานเตยปาดหนัน ซึ่งเล่ากันว่าเป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษชาวอินโดนีเซียที่อพยพมาตั้งรกรากในประเทศไทยทาง ภาคใต้ตอนล่าง ซึ่งภูมิประเทศดังกล่าวมีลักษณะสภาพพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการเจริญเติบโตของต้นเตยปาดหนัน ทำให้ต้นเตยปาดหนันขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากและได้นำใบมาทำการจักสานเป็นของใช้ในครัวเรือน เช่น การสานเสื่อ

(Royal Forest Department, 2020) คนสมัยก่อนคิดค้นนำใบเตยมาสานเป็นเสื่อสำหรับปูนอนในบ้าน บางครั้งถึงกับใช้เสื่อที่สานกันนี้เป็นสินสอดอีกด้วย การสานเสื่อใบเตยเป็นอาชีพที่นิยมกันมากในหมู่สตรีทางภาคใต้ ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ก็สามารถทำได้แทบทุกครัวเรือน แต่เดิมนักสานเสื่อสำหรับรองนั่งหรือปูนอน ชาวบ้านเรียกว่า สาดอ่อนหรือสาดปาหนัน (Ministry of Culture, 2011) นอกจากนี้ ชาวมุสลิมสมัยก่อนนิยมสานเสื่อเตยปาหนันไว้สำหรับใช้รองนั่งทำพิธีละหมาดในสุเหร่า ใช้ในพิธีแต่งงาน ซึ่งในสมัยก่อนคู่บ่าวสาวที่จะเข้าพิธีแต่งงานจะช่วยกันสานเสื่อเตรียมไว้หลาย ๆ ผืน สำหรับใช้เป็นเบาะที่นอนในห้องหอ ตลอดจนการสานเสื่อเพื่อไว้ใช้ในพิธีฝังศพ (รองศพผู้ตายก่อนจะนำไปขุดหลุมฝังที่กุโบร์) อีกทั้งยังมีการจักสานเป็นข้าวของเครื่องใช้ในครัวเรือนอีกหลายอย่าง เช่น หมวก หมอน ขมุกยา (ใส่ยาเส้นใบจาก) กระสอบ (ใส่ข้าวเปลือก ข้าวสาร) (Royal Forest Department, 2020) เตยปาหนันหรือเตยทะเลถือเป็นไม้พื้นถิ่นที่มีอยู่ทั่วไปในจังหวัดตรัง และพื้นที่ริมทะเลหลายจังหวัดในแถบภาคใต้ แต่เดิมมีการนำมาสานเป็นเสื่อเพื่อการใช้งานในบ้าน (Sawasichai, 2015) นอกจากนี้จักสานไว้ใช้เองในครัวเรือน แล้วยังมีการจักสานเพื่อจำหน่ายด้วย โดยจุดเริ่มต้นของการจำหน่ายผลิตภัณฑ์จักสานเตยปาหนันชุมชนบ้านคูหลุมเริ่มจากการที่มีพ่อค้าชาวอินโดนีเซียเดินทางนำเรือมาเทียบท่าในทะเลอ่าวลิเกา แล้วขึ้นฝั่งนำผ้าปาเต๊ะ (ผ้าถุงสำหรับนุ่ง) มาขอแลกเปลี่ยนกับขมุกยาที่ชาวบ้านจักสานด้วยเตยปาหนันแล้วนำกลับไปขายที่ประเทศอินโดนีเซีย (ขมุกยา เป็นเครื่องจักสานสำหรับใส่ยาเส้นใบจากและยาเส้น) (Royal Forest Department, 2020)

ภาพ 3 ขั้นตอนเตรียมเส้นตอกเตยปาหนันเริ่มจากการตัดเตย การลอกหนาม การลนด้วยไฟ และการดัดเป็นเส้นตอกด้วยเล็บแมว

ที่มา: ภาพโดยนางสาวจันทร์เพ็ญ ปูเงิน ประธานวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เตยปาหนันบ้านคูหลุม (Pungern, 2020)

ภาพ 4 สิ่งของแลกเปลี่ยนเชิงวัฒนธรรม: หมวกยাজักสานเตยปาหนันสำหรับบรรจุใบจาก และยาเส้นซึ่งครั้งหนึ่ง
 ช่างสานในชุมชนดุนเคยนำเป็นสิ่งแลกเปลี่ยนกับผ้าปาเต๊ะของพ่อค้าชาวอินโดนีเซีย
 ที่มา: ถ่ายโดยผู้เขียน

ภาพ 5 ช่างจักสานเตยปาหนันในชุมชนบ้านดุน ต.บ่อหิน อ.สิเกา จ.ตรัง
 ที่มา: ภาพโดยนางสาวจันทร์เพ็ญ ปูเงิน ประธานวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เตยปาหนันบ้านดุน
 (Pungern, 2020)

จังหวัดกระบี่มีการสานเสื่อปาหนันที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น มีความประสานครมกลืนกับประเพณีนิยมของท้องถิ่นและวิธีการสาน ตลอดจนการใช้วัสดุในท้องถิ่นที่ต่างจากเครื่องจักสานอื่น ๆ มีการสืบทอดภูมิปัญญาการสานมาจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานและเรียนรู้กันภายในครอบครัว (The Sustainable Arts and Crafts Institute of Thailand (Public Organization), 2018) โดยเฉพาะผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม (Baanwanghin Pandanus's Handicraft Group, 2021) นอกจากนี้ ในชุมชนคูหา จังหวัดตรัง โดยเฉพาะกลุ่มสตรีผู้สูงอายุที่อยู่กับบ้านและกลุ่มสตรีที่เสร็จสิ้นภารกิจจากการกรีดยางตอนเช้าได้ใช้เวลาว่างในช่วงบ่ายให้เกิดประโยชน์โดยนำใบเตยปาหนันมาแปรรูปจักสานเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ มากมายหลายรูปแบบ (Royal Forest Department, 2020) ปัจจุบันมีการต่อยอดภูมิปัญญาจักสานเตยปาหนันโดยการผลิตผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ในเชิงพาณิชย์ ได้แก่ กระเป๋า เสื้อ หมวก และหมวก โดยสินค้าแต่ละชิ้นจะมีความโดดเด่นไม่เหมือนกัน ทั้งในด้านของสีและลายจักสาน (Chaipakdee, 2022) อย่างไรก็ตามอุตสาหกรรมหัตถกรรมไทยมีแนวโน้มชะลอตัว ยิ่งเผชิญผลกระทบจากสถานการณ์ท่องเที่ยวซบเซาจากการระบาดของโควิด-19 การขาดกำลังซื้อจากนักท่องเที่ยวต่างชาติยิ่งกลายเป็นตัวเร่งทำให้การเติบโตลดลงเร็วและรุนแรงขึ้นกว่าที่ผ่านมา (Lohatepanont, 2021) การส่งเสริมศิลปาชีพ โดยเฉพาะหัตถศิลป์ถิ่นใต้สู่สากลอย่างยั่งยืนนั้น ซึ่ง Aekutraporn (2021) กล่าวว่า “เริ่มจากการลงพื้นที่ศึกษาความเป็นไปได้ในชุมชนเพื่อให้ทราบถึงภูมิปัญญา องค์ความรู้ กระบวนการผลิต และปัญหาอย่างถ่องแท้ จากนั้นค่อยเริ่มวางแผนเพื่อผลักดันงานศิลปหัตถกรรมของแต่ละชุมชนโดยต้องร่วมมือกับนักวิจัยและองค์กรต่าง ๆ นำเทคโนโลยี และเครื่องทุนแรงบางอย่างมาช่วยโดยยังคงคุณค่าของภูมิปัญญาเดิมไว้”

ภูมิปัญญาการตัด รักษาต้นเตย และแนวทางการอนุรักษ์เพื่อการใช้งานอย่างยั่งยืนในแถบชายฝั่งอันดามัน

ในการทำหัตถกรรมจากใบเตยปาหนันมีการตัดมาจากต้นเตยปาหนันที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติและจากการปลูกเอง (The Sustainable Arts and Crafts Institute of Thailand (Public Organization), 2018) การคัดเลือกใบเตยปาหนันสำหรับนำไปใช้ในการจักสาน ชาวบ้านจะเลือกใบเตยที่อยู่ประมาณชั้นที่ 4 นับจากโคนต้นขึ้นไป ซึ่งเป็นใบที่ไม่อ่อนหรือแก่จนเกินไป เหมาะสำหรับใช้ทำดอกจักสาน (ใบที่อ่อนเกินไปจะนิ่มทำให้เส้นดอกขาดง่าย ส่วนใบที่แก่เกินไปจะกรอบทำให้อายุการใช้งานสั้น) การตัดจะใช้มีดพร้าที่มีความคมพื้นเฉียง ๆ ให้ตัดหัวอ่อนการที่ไม่ตัดให้ถึงโคนจะช่วยให้ต้นสามารถแตกหน่ออ่อนและใบใหม่ ซึ่งใช้ระยะเวลาประมาณ 1-2 ปี จึงจะกลับมาตัดไปใช้งานจักสานได้อีกครั้ง และสลับสับเปลี่ยนหมุนเวียนพื้นที่ตัดไปเรื่อย ๆ เป็นการอนุรักษ์ต้นเตยให้สามารถอยู่ได้นาน ๆ ทำให้ชาวบ้านมีใบเตยปาหนันจักสานผลิตภัณฑ์ได้อย่างต่อเนื่อง (Royal Forest Department, 2020) อย่างไรก็ตามเตยปาหนันเริ่มที่จะหมดไปจากป่าทุ่งทะเล เนื่องจากมีการบุกรุกพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันและยางพารา ตั้งแต่ปี 2554 จังหวัดกระบี่ สำนักงาน กศน.จังหวัดกระบี่ รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงดำเนินโครงการปลูกเตยปาหนันและพันธุ์ไม้ชายฝั่ง (Office of the Non-formal and Informal Education, Krabi, 2021) จะเห็นได้ว่าชาวบ้านไม่เพียงแต่ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาในการจักสานเตยปาหนันเพียงอย่างเดียว แต่ยังได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ต้นเตยปาหนันมาจากบรรพบุรุษด้วยเช่นกัน ทำให้เตยปาหนันสามารถเจริญเติบโตแตกหน่อขยายพันธุ์อยู่คู่ผืนป่าได้อย่างยั่งยืน (Royal Forest Department, 2020)

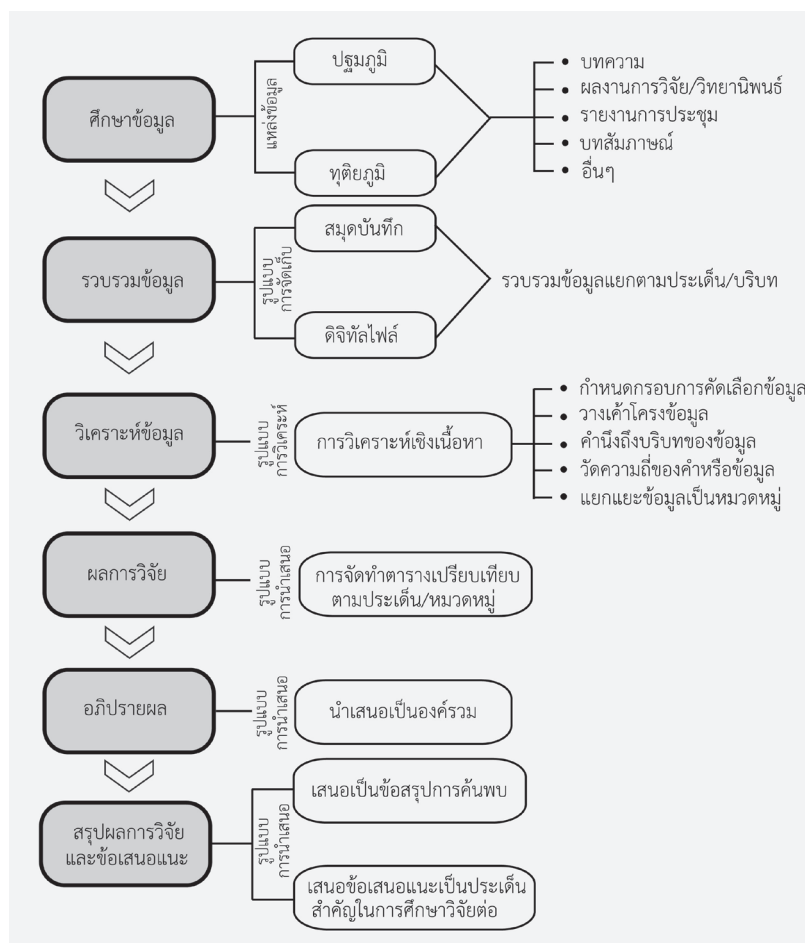
สมมุติฐานการวิจัย

พื้นที่ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาการใช้ใบเตยระหว่างพื้นที่โพลินีเซียในรัฐฮาวาย สหรัฐอเมริกา กับประเทศไทยในแถบพื้นที่จังหวัดชายฝั่งทะเลอันดามันมีความสัมพันธ์กันทั้งในแง่ความเหมือนและความแตกต่างในด้านความเป็นพหุภาษาพื้นถิ่น ด้านสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งด้านสิ่งแวดล้อมในมิติต่าง ๆ

วิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประเภทกรณีศึกษา (Case Study Research) จาก 2 พื้นที่ ซึ่งเป็นการวิจัยจากเอกสารเป็นหลัก และมีการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในพื้นที่ชายฝั่งอันดามัน ณ ชุมชนบ้านดุนัน ตำบลบ่อหิน อำเภอสีเกา จังหวัดตรัง และชุมชนบ้านวังหิน ตำบลคลองท่อมใต้ อำเภอลงท่อม จังหวัดกระบี่ แต่มีได้ลงพื้นที่ในรัฐฮาวาย เนื่องจากข้อจำกัดด้านระยะทาง เวลา และงบประมาณในการวิจัย รวมทั้งสถานการณ์โควิด-19 ซึ่งข้อมูลของพื้นที่ในฮาวายเน้นการศึกษาจากเอกสารเท่านั้น

การวิจัยมุ่งอธิบายในภาพรวมและอธิบายเชิงเปรียบเทียบอย่างลึกซึ้งจากกรณีเฉพาะที่มีขอบเขตจำกัดโดยมีขั้นตอนจากการศึกษาข้อมูลจากข้อมูลปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ผ่านการศึกษาจากข้อมูลเชิงวิชาการ ผลงานการวิจัย และข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งการสัมภาษณ์ การรวบรวมข้อมูลด้วยรูปแบบการจดบันทึกโดยแยกตามประเด็นสำคัญ และรวบรวมในรูปแบบไฟล์ดิจิทัล วิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นตามเนื้อหาที่แยกแยะในมิติต่าง ๆ เพื่อให้ปรากฏข้อมูลในเชิงเปรียบเทียบ ดังแผนภาพระเบียบวิธีการวิจัย ดังนี้

ภาพ 6 ขั้นตอนการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วยการจำแนกและจัดระบบข้อมูล และการหาความสัมพันธ์ของข้อมูลมีจุดมุ่งหมายที่จะแยกแยะและอธิบายองค์ประกอบ ความหมาย และความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ ภายใต้เงื่อนไขและสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม (Yanvaree, 2020) ซึ่งการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. กำหนดกรอบการคัดเลือกข้อมูลจากเอกสารและหัวข้อที่จะทำการวิเคราะห์
2. วางเค้าโครงของข้อมูลที่จะนำมาวิเคราะห์โดยแยกเป็นประเด็นสำคัญ
3. การคำนึงถึงบริบท (Context) ของข้อมูลเอกสารที่จะนำมาวิเคราะห์จากแหล่งข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือ เช่น บทความเชิงวิชาการ หรือผลจากการวิจัยต่าง ๆ จากการสืบค้น
4. การวัดความถี่ของเนื้อหาโดยพิจารณาจากการอ้างอิงในการนำไปใช้ในด้านต่าง ๆ
5. สรุปผลการวิเคราะห์โดยหาข้อสรุปที่เป็นสาระสำคัญ และแยกข้อมูลเป็นหมวดหมู่เพื่อใช้ในการนำเสนอ

เครื่องมือในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ให้ความสำคัญกับการเข้าใจถึงบริบทของภูมิปัญญา และวัฒนธรรมเกี่ยวกับการใช้ใบเตย โดยเฉพาะพื้นที่ในฝั่งอันดามันของไทยมากขึ้น จึงจัดทำเครื่องมือซึ่งเป็นแบบสัมภาษณ์ เพื่อใช้สัมภาษณ์กลุ่มประชากรซึ่งเป็นผู้นำของช่างจักสานใบเตยในพื้นที่ชุมชนบ้านดุน จังหวัดตรัง และชุมชนบ้านวังหิน จังหวัดกระบี่ โดยเน้นรูปแบบการตั้งคำถามที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม และภูมิปัญญาการใช้ใบเตยในพื้นที่

ผลการวิจัย

การเปรียบเทียบวัฒนธรรมและภูมิปัญญาการใช้ใบเตยระหว่างพื้นที่โพลินีเซียในรัฐฮาวาย สหรัฐอเมริกากับประเทศไทยในพื้นที่แถบชายฝั่งทะเลอันดามัน สรุปเป็น 2 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. ต้นเตย: พืชพื้นถิ่นสู่การสร้างวัฒนธรรม ถึงแม้พื้นที่ 2 แหล่ง ทั้งฮาวายกับประเทศไทยในแถบชายฝั่งทะเลอันดามันจะมีระยะทางที่ห่างกันนับหมื่นกิโลเมตร แต่ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เหมือนกันคือเป็นพื้นที่ติดทะเล ซึ่งมีต้นเตยเจริญเติบโต ผู้คนในท้องถิ่นได้นำพืชชนิดนี้มาใช้ประโยชน์นานับการ โดยฮาวายในอดีตซึ่งย้อนไปนับพันปีมีวัฒนธรรมการใช้ใบเตยที่หลากหลาย ตั้งแต่การใช้ทำเป็นใบเรือในการเดินทาง การใช้ส่วนต่าง ๆ ของเตยทำที่อยู่อาศัย และผลิตของสำหรับใช้ในชีวิตประจำวันและพิธีกรรมต่าง ๆ ส่วนในแถบชายฝั่งอันดามันของไทยมีข้อมูลวัฒนธรรมการใช้เตยเมื่อร้อยกว่าปีที่แล้วซึ่งส่วนใหญ่เน้นการนำมาใช้ในชีวิตประจำวันและการใช้ในพิธีกรรม ซึ่งทั้ง 2 พื้นที่ก็มีวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์ทั้งในแง่ความเหมือน ความแตกต่าง อีกทั้งแต่ละพื้นที่มีวิถีชีวิตบางประการที่คล้ายคลึงกันจนสามารถสร้างวัฒนธรรมการใช้ใบเตยของตนเองแต่ละพื้นที่ได้อย่างลงตัว ผลการวิเคราะห์ตามตาราง ดังนี้

ตาราง 1 การเปรียบเทียบภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับต้นเตยระหว่างโพลินีเซียกับประเทศไทย

สรุปประเด็นการวิเคราะห์	โพลินีเซีย (รัฐฮาวาย)	ประเทศไทย (ฝั่งอันดามัน จังหวัดตรัง/จังหวัดกระบี่)
1. สายพันธุ์เตย	- Pandanus Tectorius - คำเรียกภาษาถิ่น: Hala (ต้นเตย) Lauhala (ใบเตย)	- Pandanus Odorifer (Syn.P. Ordoratissimus) - คำเรียกภาษาถิ่น: เตยปาทัน/ใบเตย ปาทัน
2. การค้นพบหลักฐานต้นเตย	- พบฟอสซิลผลเตยในกระแสลาวา บนเกาะคาไว ช่วงอายุ 0.5-1.2 ล้านปี	- เป็นพืชที่เติบโตในท้องถิ่นแต่ไม่มี หลักฐานการค้นพบว่าเกิดขึ้นในยุคใด
3. ประวัติศาสตร์ช่วงเวลา การใช้ใบเตย	- 2,000-3,000 ปีก่อน	- ประมาณ 100 กว่าปี
4. การเรียนรู้และการสืบสาน วัฒนธรรมการใช้เตย	- ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงที่เรียนรู้จาก ครอบครัวและครูในโรงเรียน	- เป็นเพศหญิงที่เรียนรู้จากครอบครัว ตั้งแต่เด็ก
5. วัฒนธรรมการใช้ใบเตย		
5.1 การเดินทางในมหาสมุทร	- นำใบมาใช้ทำใบเรือแคนูเพื่อใช้เดินทาง ในมหาสมุทรแปซิฟิก	(ไม่พบข้อมูลการใช้เตยในการเดินทาง)
5.2 การใช้ในทาสถาปัตยกรรม	- บุผนังเป็นโครงสร้างของบ้าน - มุงหลังคา (ใช้ได้จนถึง 15 ปี)	(ไม่พบข้อมูลการใช้เตยในสถาปัตยกรรม)
5.3 การใช้ในชีวิตประจำวัน	- ทำเสื่อสำหรับรองนั่ง/รองนอน (สมัย โบราณมีการนำมารองซ้อนเป็นชั้นให้เกิด ความหนา) และผลิตเป็นของใช้อื่น ๆ รวม ทั้งเป็นเครื่องประดับ	- ทำเสื่อสำหรับรองนั่ง/รองนอน (ในอดีต นิยมนำมารองซ้อนกันเป็นชั้น) และ ผลิตเป็นของใช้อื่น ๆ
5.4 พิธีกรรม	- สมัยฮาวายโบราณนางงานจักสานใช้เป็น ส่วนหนึ่งในการฝังศพผู้ล่วงลับในถ้ำ	- เป็นเสื่อรองนั่งในการละหมาด ใช้เสื่อในงานแต่งงาน และใช้เสื่อรอง ศพผู้ตายในพิธีศพก่อนนำไปฝังในกุโบร์
5.5 การแลกเปลี่ยนแทน เงินตราในอดีต	- ช่างสานนำเครื่องจักสานไปแลกเปลี่ยน เป็นอาหาร เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันกับ ร้านค้า	- ช่างสานนำหมุกยาจักสานไปแลกกับ สินค้าของพ่อค้าชาวอินโดนีเซีย
6. ภูมิปัญญาการเตรียมใบเตย		
6.1 การคัดเลือกใบเตย	- นิยมใช้ใบแห้งที่ร่วงหล่นหรือเก็บใบแห้ง จากต้นมาใช้งาน	- นิยมตัดใบสดที่มีลักษณะไม่อ่อนหรือ แก่จนเกินไป
6.2 กรรมวิธีในการทำให้ ใบเตยมีคุณสมบัติที่ดีต่อ การใช้	- นำไปตากและม้วนเก็บไว้แล้วจึงนำมากรีด เป็นเส้นตอกขนาดต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ การใช้	- นำใบสดด้วยไฟหรือผ่านความร้อนเพื่อ ให้ใบเกิดความนิ่มในการทำเส้นตอก ก่อนจักสาน

2. การต่อยอดวัฒนธรรมเตย รวมทั้งผลกระทบ และการปรับตัวเชิงสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ในปัจจุบันทั้งพื้นที่ฮาวายและประเทศไทยในแถบชายฝั่งทะเลอันดามันมีการต่อยอดวัฒนธรรมเตยในรูปแบบ งานหัตถกรรมโดยแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ในเชิงพาณิชย์มากขึ้น แต่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากสังคมยุคเก่าสู่ สังคมยุคใหม่ก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่องานหัตถกรรมจากใบเตย ทำให้ผลงานบางอย่างต้องลดบทบาท อีกทั้งวัสดุยุคใหม่จากวัสดุสังเคราะห์ที่มีราคาถูกกว่ามีบทบาทแทนที่ ช่างสานในชุมชนจึงต้องปรับวิถีหัตถกรรม โดยผลิตเป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคมยุคใหม่มากขึ้น นอกจากนี้ ผลกระทบ จากสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากภัยคุกคามจากธรรมชาติก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมเตย ผู้เกี่ยวข้องจึง จำเป็นต้องร่วมมือกันดูแล และหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรเตยได้อย่างยั่งยืน สรุปได้ตาม ตาราง ดังนี้

ตาราง 2 การต่อยอดวัฒนธรรมเตย รวมทั้งผลกระทบ และการปรับตัวเชิงสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

สรุปประเด็นการวิเคราะห์	โพลินีเซีย (รัฐฮาวาย)	ประเทศไทย (ฝั่งอันดามัน จังหวัดตรัง/จังหวัดกระบี่)
1. การต่อยอดภูมิปัญญาเป็น ผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์	- การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ที่สอดคล้อง กับยุคสมัย เช่น กระเป๋า แผ่นรองจาน เครื่องประดับ เป็นต้น	- การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น เสื้อ กระเป๋า ของใส่ของ
2. ผลกระทบทางสังคม และ เศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรม เตย	- สังคมสมัยใหม่ - ผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ที่มีราคาถูกกว่ามี บทบาทแทน	- สังคมสมัยใหม่ - วิกฤตโรคโควิด-19
3. การปรับตัวต่อผลกระทบ ทางสังคม และเศรษฐกิจ	- การสร้างคุณค่างานหัตถกรรม - การแปรรูปหัตถกรรมให้สอดคล้องกับ สังคมสมัยใหม่	- การแปรรูปหัตถกรรมให้สอดคล้องกับ สังคมสมัยใหม่
4. ผลกระทบจากธรรมชาติ/คน	- ศัตรูพืช (แมลง) คุกคามต้นเตย ส่งผลให้ ต้นเตยตาย และทำลายใบจนไม่สามารถ นำมาใช้งานได้	- การบุกรุกป่าเพื่อทำพื้นที่ทาง การเกษตร
5. การปรับตัวเชิงนิเวศวัฒนธรรม	- ช่างสานมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาต้นเตย ร่วมกับภาครัฐ - การปลูกทดแทน	- การมีภูมิปัญญาในการตัดเตยในลักษณะ ที่ไม่ตัดให้ถึงโคนต้นเพื่อให้ต้นเตย แตกหน่อใหม่สำหรับการใช้งานที่ หมุนเวียน - การปลูกทดแทน

อภิปรายผลการวิจัย

ทั้งในพื้นที่โพลินีเซีย แถบฮาวาย และพื้นที่ของประเทศไทยแถบทะเลชายฝั่งอันดามันมีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาการใช้ใบเตยมาอย่างยาวนาน โดยในฮาวายมีการพบฟอสซิลที่มีอายุราว 5 แสน ถึง 1.2 ล้านปี จะเห็นได้ว่าต้นเตยเติบโตในพื้นที่มาก่อนที่มนุษย์จะเข้าอยู่อาศัย แต่ก็มีมีการนำปลูกเพิ่มเติมซึ่งมาพร้อมกับชาวโพลินีเซียนที่ล่องเรือมาพบเกาะฮาวายในช่วง 2,000-3,000 ปีก่อน ต้นเตยเป็นหนึ่งใน “Canoe Plants” สายพันธุ์ Pandanus Tectorius ซึ่งถือเป็นสายพันธุ์หลักของฮาวาย มีลักษณะของใบที่กว้างและค่อนข้างยาว มีหนามตรงขอบใบน้อย นิยมนำใบแห้งที่ร่วงหล่นจากต้นมาใช้งาน เมื่อเปรียบเทียบกับใบเตยในแถบชายฝั่งอันดามันของไทยเป็นสายพันธุ์ “Pandanus Ordorifer” บางคนก็เรียก “Pandanus Ordoratissimus” ซึ่งเป็นสายพันธุ์หนึ่งที่มีอยู่ในพื้นที่เอเชียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในพื้นที่เรียกว่า “เตยปาหนัน” มีลักษณะใบยาวแต่แคบกว่า มีหนามตรงขอบใบจำนวนมาก นิยมนำใบสดโดยตัดจากกอมาใช้โดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ ก่อนนำมาใช้งาน

การใช้ใบเตยในฮาวายมีวัฒนธรรมมาอย่างยาวนาน ในอดีตมีการนำใบเตยมาใช้งานที่หลากหลาย เช่น การทำใบเรือเพื่อใช้เดินทางในมหาสมุทรแปซิฟิกของชาวโพลินีเซียน การนำไปเตยไปใช้มุงหลังคาบ้านเรือนซึ่งมีคุณสมบัติในด้านความทนทาน ในปัจจุบันมีการนำไปเตยไปผลิตเป็นของใช้เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน และการต่อยอดวัฒนธรรมโดยผลิตเป็นงานหัตถกรรมในเชิงพาณิชย์ เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่แถบอันดามัน เช่น จังหวัดกระบี่ จังหวัดตรังพบว่าชุมชนมีการจักสานเตยปาหนันที่มานานนับร้อยปี และมีการเรียนรู้มาจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันและก่อให้เกิดกลุ่มวิสาหกิจในชุมชน โดยมีการพัฒนาการจักสานเตยปาหนันในรูปแบบต่าง ๆ (Thaweensinopha & Thaweensinopha, 2016) เช่น เสื้อ ภาชนะใส่ของ และสิ่งของเครื่องใช้อื่น ๆ ซึ่งใช้ทั้งในชีวิตประจำวันและการใช้ในพิธีการต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน รวมไปถึงพิธีศพ แต่สิ่งที่เหมือนกันที่เห็นได้ชัดอย่างหนึ่งของทั้ง 2 พื้นที่ คือ วัฒนธรรมการใช้เสื่อรองนอน ในสมัยโบราณทั้งสองพื้นที่มีการใช้เสื่อรองนอนที่สานเป็นผืนหลาย ๆ ผืน และรองซ้อนกันเป็นชั้น ๆ เพื่อให้เกิดความหนาเหมือนเบาะรองนอน นอกจากนี้ สิ่งที่มีความเหมือนอีกอย่างหนึ่งก็คือ ผลงานที่เกิดจากหัตถกรรมจักสานใบเตยยังใช้เป็นสิ่งของแลกเปลี่ยนเชิงวัฒนธรรม แทนเงินตราในอดีตอีกด้วย คุณค่าของงานหัตถกรรมจากใบเตยปาหนันจึงมีได้อยู่แค่ภาชนะใช้สอย แต่ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมมุสลิม (Phrhmthas, 2011) ปัจจุบันผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ เมื่อฮาวายมีความทันสมัยมากขึ้น การจักสานใบเตยเริ่มถูกแทนที่ด้วยผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปซึ่งมีราคาถูกและใช้เวลาน้อยลงในการผลิต เสื่อนอนจากใบเตยถูกแทนที่ด้วยที่นอนและผ้าห่ม ส่วนบ้านเรือนก็เริ่มสร้างด้วยไม้แปรรูปนำเข้าจากต่างประเทศ แต่ประเพณีการจักสานก็ยังดำรงอยู่ในฮาวาย (Post, Bukovics, & Wichman, 2010) อีกทั้งแนวโน้มการใช้ผลิตภัณฑ์จักสานของคนรุ่นใหม่ที่ลดลง วิกฤตจากโรคระบาดล้นส่งผลต่อวัฒนธรรมการใช้ใบเตย ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตจากวัสดุที่มีราคาถูกและหาได้ง่ายในปัจจุบันเข้ามามีบทบาทแทนที่งานหัตถกรรมจักสานอยู่บ้าง แต่อย่างไรก็ตาม งานที่เกิดจากการใช้ใบเตยก็ถือเป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่มีคุณค่า ศิลปะจากใบเตยทำให้ทราบถึงความแตกต่างระหว่างหัตถกรรมใบเตยที่ผลิตในฮาวาย และงานที่นำเข้าที่มีราคาถูกกว่าในร้านค้าปลีกหมวก และกระเป๋าที่ช่างฝีมือท้องถิ่นผลิตขึ้น ปัจจุบันได้รับการยอมรับว่าเป็นงานศิลปะ และช่างสมัยใหม่ล้วนสานด้วยความหลงใหล ไม่ใช่เพื่อเงิน บางคนจักสานเพราะการก้าวไปอย่างช้า ๆ และความอดทน ซึ่งงานฝีมือนี้ทำให้นึกถึงอดีตที่เรียบง่าย (Valentine, 2017) อย่างไรก็ตาม ทั้งสองพื้นที่ก็ยังคงมีการสืบสานภูมิปัญญาโดยปรับรูปแบบผลงานหัตถกรรมให้เข้ากับยุคสมัยเพื่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้ให้กับช่างสานในชุมชน

นอกจากนี้ ผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากภัยคุกคามจากแมลงที่มาทำลายต้นเตยยังส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศรวมทั้งส่งผลกระทบต่อช่างจักสานในฮาวาย ซึ่งผู้คนในพื้นที่ก็ตระหนักถึงภัยคุกคามนี้และพร้อมที่จะช่วยปกป้องรักษาต้นเตยร่วมกับหน่วยงานภาครัฐของฮาวาย ปัจจุบันมีการส่งเสริมให้ปลูกต้นเตยตามแนวชายฝั่งที่เหมาะสมเพื่อป้องกันผลกระทบจากการกัดเซาะ พายุคลื่น และสึนามิ (Nandasena, Tanaka, & Tanimoto, 2008) เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ในแถบอันดามัน ถึงแม้ภัยคุกคามจากศัตรูพืชจะยังไม่เกิดผลกระทบ แต่ผู้คนในพื้นที่ก็มีการปกป้องรักษา

และอนุรักษ์ต้นเตยโดยหน่วยงานภาครัฐส่งเสริมปลูกต้นเตยในป่าชุมชนเพื่อสร้างความสมดุลต่อระบบนิเวศ และสืบสานการใช้งานจากใบเตยในวัฒนธรรม และภูมิปัญญาอย่างยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ทำให้เห็นมิติด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ในด้านความเป็นพหุศาสตร์พื้นถิ่น ด้านสังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งด้านสิ่งแวดล้อมในมิติต่าง ๆ ที่มีทั้งความเหมือนและความแตกต่างกันของทั้ง 2 พื้นที่ อย่างไรก็ตาม เพื่อเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่จึงขอเสนอแนะให้มีการวิจัยเพื่อต่อยอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาการใช้ใบเตยที่เชื่อมโยงไปถึงประเด็นอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมให้เกิดการศึกษาวิจัยในวงกว้างและเกิดประโยชน์ทั้งในเชิงวิชาการและพื้นที่ชุมชนมากขึ้นจึงขอเสนอแนะประเด็นสำหรับใช้เป็นแนวทางการศึกษาวิจัยเพิ่มเติม ดังนี้

1. ด้านนิเวศวัฒนธรรม เช่น นิเวศวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพืชสกุลเตย ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อที่จะสร้างให้เกิดความเข้าใจระบบนิเวศที่สัมพันธ์กับวงจรชีวิตของต้นเตย และสามารถนำต้นเตยมาใช้ประโยชน์ในเชิงวัฒนธรรม และภูมิปัญญาอย่างคุ้มค่าและสามารถรักษาทรัพยากรเตยให้คงอยู่ เกิดระบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับต้นเตย เพื่อให้สามารถนำต้นเตยซึ่งถือเป็นทรัพยากรต้นทางมาใช้ได้อย่างยั่งยืน

2. ด้านนวัตกรรมสร้างสรรค์ เช่น การต่อยอดวัฒนธรรมพืชสกุลเตยโดยใช้นวัตกรรมเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ (Driving Creative Innovation) อาทิ การส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนมีทักษะความเข้าใจในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล (Digital Literacy) เพื่อให้เกิดการเข้าถึงข้อมูลและนำข้อมูลมาใช้ในการพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาเชิงนวัตกรรม การบริหารจัดการข้อมูลและการตลาดสินค้าเชิงวัฒนธรรมโดยใช้ช่องทางใหม่ ๆ ผ่านระบบดิจิทัล การทดลองและทดสอบคุณสมบัติของเตยในเชิงวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

3. ด้านการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน เช่น การศึกษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาการใช้พืชสกุลเตยในเชิงการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนตามแนวคิด Sustainable Development Goals (SDGs) ในมิติทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) โมเดลพัฒนาเศรษฐกิจรูปแบบใหม่ที่สร้างสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจกับความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ หรือ BCG Model (Bio Economy, Circular Economy, Green Economy) เป็นต้น

References

- Aekutraporn, P. (2021). *Continuing on the way of craftsmanship in the southern region: Panan Pandanus-Na Mun Si woven fabric to sustainable international*. Retrieved February 28, 2022, from <https://kooper.co/sacict-trang-handicraft/>
- Abbott, I.A. (1992). *“Lā‘au Hawai‘i: Traditional Hawaiian uses of plants”*. Honolulu: Bishop Museum Press.
- Baanwanghin Pandanus’s Handicraft Group. (2020). *Panan pandanus basketry*. Retrieved August 20, 2020, from <https://www.padanashop.com/article/เครื่องจักสานจากเตยป่านั่น>
- Bhattacharya, A. (2014). *Safeguarding ICH & sustainable development*. Retrieved November 15, 2021, from <http://www.ichngoforum.org/safeguarding-ich-sustainable-development>
- Bird, A.J., Goldsberry, S., & Bird, J.P. (1982). *The craft of Hawaiian lauhala weaving*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Bown, D. (1995). *Encyclopedia of herbs and their uses*. London: Dorling Kindersley.
- Bunnag, R. (2013). *Cultural Heritage*. Retrieved December 5, 2020, from <http://www.marutbunnag.com/article/417/>

- Callmender, M.W., Gallaher, T.J., McNeill, J., Beentie, H., Nadaf, A.B., Middleton, D.J., & Buerki, S. (2020). Neotypification of *Pandanus odorifer*, the correct name for *P. odoratissimus* (Pandanaceae). *Taxanon*, 70(1), 182-184.
- Cambridge Dictionary. (2022). Retrieved February 15, 2022, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/polynesia>
- Chaipakdee, J. (2022). *Change “pandanus” to “money” panan pandanus weaving: From local wisdom value added*. Retrieved December 20, 2021, from https://www.technologychaoban.com/bullet-news-today/article_199790
- Ching, J.C. (2019). *Culture and arts-heritage and aloha at Kimura Lauhala Shop*. Retrieved July 10, 2020, from <https://www.thehawaiiherald.com/2019/07/11/culture-and-arts-heritage-and-alo-ha-at-kimura-lauhala-shop/>
- Collins Dictionary. (2022). Retrieved February 15, 2022, from <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/>
- Cunningham, J. (1994). *Fossil discovery proves Stone’s theory is correct*. Texas: Iridos.
- Department of Cultural Promotion. (2016). *Culture, lifestyle and local wisdom*. Nakhon Pathom: Rung Silp Printing (1977).
- Department of Land and Natural Resources of Hawaii. (2021). *Hala*. Retrieved October 15, 2021, from <https://dlnr.hawaii.gov/forestry/info/big-tree/hawaii-state-big-tree-competition/hala/>
- Frailey, S. (2015). *The art and history behind our lauhala gift bags*. Retrieved December 3, 2021, from <https://www.realnoni.com/Letters-From-Steve-Dec-2015-The-Art-and-History-Behind-our-Lauhala-Gift-Bags/>
- Fullard-Leo, B. (2006). *Hawaiian weaving-A meaningful legacy*. Retrieved November 15, 2021, from <http://www.coffeetimes.com/weaving.htm>
- Gallaher, T.J. (2014). *The past and future of Hala (Pandanus Tectorius) in Hawaii*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Gurmeet, S., & Parle, A. (2015). Unique pandanus-flavour, food and medicine. *Journal of Pharmacognosy and Phytochemistry*, 5(3), 8-14.
- Haddon, A.C., & Hornell, J. (1936). *Canoes of Oceania volume I, the canoes of Polynesia, Fiji, and Micronesia*. Honolulu: Bishop Museum Press.
- Hawaii Tourism Authority. (2022). *Hawaiian customs and traditions*. Retrieved February 28, 2022, from <https://www.gohawaii.com/hawaiian-culture/traditions>
- Herman, D. (2017). *The voyage of building an outrigger canoe: Sailmaking*. Retrieved July 10, 2020, from <https://blog.nmai.si.edu/main/2017/03/the-voyage-of-building-an-outrigger-canoe-sailmaking.html>
- Kāne, H.K. (1998). *Hawaiian voyaging traditional: In search of the ancient Polynesian voyaging canoe*. Retrieved July 10, 2020, from http://archive.hokulea.com/ike/kalai_waa/kane_search_voyaging_canoe.html
- Kawaharada, K. (1999). *The discovery and settlement of Polynesia*. Retrieved July 3, 2020, from http://www2.hawaii.edu/~dennisk/voyaging_chiefs/discovery.html

- Keawe, L.O., MacDowell, M., & Dewhurst, C.K. (2015). *Ike Ulana Lau Hala: The vitality and vibrancy of Lau Hala weaving traditions in Hawaii*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Ketprasart, N. (2014). *Pandanus*. Retrieved July 15, 2020, from <https://medthai.com/%E0%B9%80%E0%B8%95%E0%B8%A2%E0%B8%97%E0%B8%B0%E0%B9%80%E0%B8%A5/>
- Kono, T. (2009). *Intangible cultural heritage and intellectual property: Communities, cultural diversity and sustainable development*. Retrieved December 10, 2021, from <https://ssrn.com/abstract=1974127>
- Kooper, C. (2021). *Continuing on the way of craftsmanship in the southern region: Panan pandanus-Na Mun Si woven fabric to sustainable international*. Retrieved February 28, 2022, from <https://kooper.co/sacict-trang-handicraft/>
- Kubota, G. (2007). *Funds help hala trees strengthen isle roots*. Honolulu: The Honolulu Star-Bulletin.
- Lim, T.K. (2012). *Edible Medicinal and Non-Medicinal Plants Volume 4, Fruits*. London: Springer.
- Little, E.L., & Skolmen, R.G. (1989). *Common forest tree of Hawaii (Native and Introduced)*. Washington, D.C.: U.S. Department of Agriculture.
- Lo, C. (2010). *The life of the lau*. Retrieved January 10, 2022, from <https://hanahou.com/13.3/the-life-of-the-lau>.
- Lohatepanont, M. (2021). *Restoring Thai handicrafts-How to get to the point*. Retrieved February 28, 2022, from <https://tdri.or.th/2021/07/traditional-thai-handicrafts/>
- Malo, D. (1853). *Hawaiian antiquities*. Honolulu: Hawaiian gazette Co., Ltd.
- Masjaras, T. (2000). *Samruay Meesomchai: The teacher of Thai local wisdom*. Bangkok: Ton-Or-1999 Co., Ltd.
- Maui Cultural Lands, Incorporated. (2021). *Pandanus tectorius*. Retrieved December 15, 2021, from <https://mauculturallands.org/hala>
- Ministry of Culture. (2011). *Pandanus mat*. Retrieved June 10, 2020, from <http://www.m-culture.in.th/album/94311>
- Nandasena, N.A.K., Tanaka, N., & Tanimoto, K. (2008). Tsunami current inundation of ground with coastal vegetation effects: An Initial step towards a natural solution for tsunami amelioration. *Journal of Earthquake and Tsunami*, 2(2), 151-171.
- Office of the Non-Formal and Informal Education, Krabi. (2021). *Krabi Province Office of The Non-Formal and Informal Education: Continuing education development, career promotion-Conservation of art*. Retrieved November 18, 2021, from https://www.technologychaoban.com/thai-local-wisdom/article_169415
- Ounjit, S. (2019). *Duhun Samaki: Panan pandanus handicraft village, the chic basketry products of the group of teenage women to grand generation of Trang Province*. Retrieved August 5, 2020, from <https://readthecloud.co/toeypanhan-trang/>
- Phrhmtasn, K. (2011). *Panadanus weaving*. Retrieved July 15, 2020, from <http://www.m-culture.in.th/album/16292/>

- Pijukkana, P., Ruengsombat, M., & Mingkwan, S. (2017). *Design guidelines for home decoration woven from pandanus odoratissimus linn the woven pandanus phanan's home parish of the island of Koh Lanta Krabi* (Research report). Bangkok: Faculty of Architecture and Design, Rajamangala University of Technology Phra Nakhon.
- Pungern, J. (Photographer). (2020). *Pandan leaf preparation process*. [photograph]. Trang: Ban Du Hun Community.
- Pungern, J. (Photographer). (2020). *Pandan leaf weaver*. [photograph]. Trang: Ban Du Hun Community.
- Post, M.C., Bukovics, T., & Wichman, M. (2010). *Traditional and modern harvesting practices of wild P. tectorius and future conservation planning*. Retrieved December 3, 2021, from <https://sites.google.com/site/lauhalaaresearchproject/abstract>
- Prajapati N.D., Purohit S.S., Sharmak A., & Kumar T. (2003). *A Handbook of medicinal plants*. Jodhpur. India: Agrobios.
- Royal Forest Department. (2020). *Panan pandanus: A study of local wisdom*. Bangkok: N.PG. Enterprise Ltd. Part.
- Selvam, V. (2007). *Pandanus trees and shrubs*. [Image]. Retrieved December 3, 2021, from <http://www.fao.org/3/ai387e/AI387E08.htm>
- Thaweesinsopha, F., & Thaweesinsopha, K. (2016). *Conservation and restoration of wisdom to pandanus handicraft Wickerwork Duhun Group for Sustainable Tourism* (Research report). Trang: College of Hospitality and Tourism, Rajamangala University of Technology Srivijaya Trang Campus.
- The Royal Institute. (1999). *Royal institute dictionary*. Bangkok: Sirivatana Interprint.
- The Sustainable Arts and Crafts Institute of Thailand (Public Organization). (2018). *Panan pandanus*. Retrieved February 28, 2022, from [Chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.sacit.or.th%2Fth%2Fdetail%2F2018-08-16-14-43-07](chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.sacit.or.th%2Fth%2Fdetail%2F2018-08-16-14-43-07)
- Valentine, K. (2017). *Lauhala has strong roots in Puna*. Retrieved January 10, 2022, from <https://keolamagazine.com/?s=Lauhala>
- Wagner, W.L., Darrel, R.H., & Sohmer, S.H. (1990). *Manual of the flowering plants of Hawai'i*. Honolulu: University of Hawaii Press and Bishop Museum Press.
- Were, J. (2013). On the materials of mats: Thinking through design in a Melanesian society. *Journal of the Royal Anthropological Institute (N.S.)*, 19(3), 581-599.
- Whistler, W.A. (2000). *Tropical ornamentals; a guide*. Oregon: Timber Press.
- Yanvaree, N. (2020). *Data analysis in qualitative research*. Retrieved December 1, 2021, from http://ismbas.blogspot.com/2010/09/blog-post_14.html